

Debat

Fjendebilleder og fremmedhad

Af Jørgen Würtz Sørensen

Kristof K. Kristiansen og Jens R. Rasmussen (red): *Fjendebilleder & fremmedhad*. (FN-Forbundet, 1988). 192 s., 98 kr.

Fordomme, fremmedhad, ja endda racisme har været et af de varmeste debatemner i 80-ernes Danmark, hvor diskussionen om Danmarks forhold til flygtninge og indvandrere har været hidtil uset hæftig. Det er baggrunden for, at FN-forbundet har taget initiativ til udgivelsen af bogen »Fjendebilleder & fremmedhad«, hvor disse fænomener belyses i en række artikler. Artikler, som når langt omkring i tid og rum. Fra fjendebilleder i den klassiske oldtid, korsfarernes fjendebilleder over opfattelsen af Islam i Vesten og stormagternes fjendebilleder og stereotyper til artikler om danskerne og de andre, d.v.s. svenskerne, tyskerne og idag indvandlerne.

Hovedlinjen i de særdeles tankevækkende og spændende artikler er, at folkeslag, nationer, sociale grupper samt det enkelte menneske til alle tider og i alle samfund har defineret sin plads og dermed sin identitet i modsætning til »de andre«. »Vi« er nemlig ikke som »de andre«, men mere moralske, mere rationelle, mere retfærdige, kort sagt »vi« er civiliserede, de andre er barbarerne. Dette har ført til fordomme og fjendebilleder af »de andre«. Nogle med en vis reel baggrund, men de fleste rene konstruktioner, der først og fremmest har til hensigt at retfærdiggøre vores egen levevis og kultur som den bedste og mest rigtige. Disse fordomme

har derfor medvirket til at understøtte konflikter og øge mistillid mellem mennesker og nationer og kunnet tjene som retfærdiggørelse af at diskriminere, dvs. behandle »de andre« som mindreværdige.

I forhold til den aktuelle debat, hvor fordomme og fjendebilleder i høj grad flourerer, f.eks. »muhamedanerne, der stikker med knive og sælger narkotika og truer dansk kultur« er bogen yderligere interessant. For det altafgørende spørgsmål som bogen rejser er jo netop, hvordan man afskaffer fordomme og fjendebilleder? Hvordan skaber man en verden præget af dialog og tolerance? Herom skriver Kristof K. Kristiansen i forordet bl.a.:

»I litteraturen om fjendebilleder findes der to standardsvar. Det ene lyder: Mennesket ville være godt, hvis det ikke af samfundet blev fastlåst i uvidenhed og politisk og økonomisk afmagt. Tolerance skabes derfor gennem øget viden; personlige kontakter til lokale minoriteter og over grænserne til politiske modstandere; ægte demokratiske beslutningsprocesser og en mere retfærdig samfundsmæssig ressourcefordeling. Det andet og mere desillusionerende svar lyder: For os alle er det psykologisk nødvendighed at opbygge en vis mængde fordomme og fjendebilleder. Det afgørende er, at vi lærer at leve med det, og at vi er i stand til at opretholde en vis distance til vores behov for at inddele verden i sort og hvidt. Sagt på en anden måde: at vi vedkender os eksistensen af den indre svinehund og derved bliver i stand til at

holde den i kort snor. Der kan i bogens bidrag hentes støtte for begge svar«.

Lidt forstemmende må det dog siges, at flertallet af bogens artikler taler for det sidstnævnte synspunkt. At mennesket har et så grundlæggende behov for at definere sin egen identitet i modsætningen til »de andre«, at de deraf opståede fordomme og fjendebilleder bliver særdeles indgroede og vanskelige eller umulige at nedbryde. Heller ikke ved oplysning og rationelle argumenter, der skulle nedbryde disse fordomme, som kan karakteriseres som »irrationelle antipatier«. Fordomme, der udgør et kulturfilter, som ikke tillader kendsgerninger om »de andre« at slippe igennem. Dette identitetsskabende er spændende, ja underholdende behandlet i Michael Harbsmeiers »Det man siger er man selv... Kannibaler som eksempel«, hvor kannibalerne bliver det fascinerende modbillede af »de vilde«, som definerer »den civiliserede«, som han er eller snarere burde være.

Dette billede af »fjenden« som det helt modsatte af »os« er gennemgående i flertalet af artiklerne uanset tid og rum. Visuelt behandlet i Peter Larsens flot illustrerede artikel »Propagandaplakater fra verdenskrigene: Sådan ser en fjende ud«. Dette »sort-hvide« univers er endvidere tydeligt i de kulturkonfrontationer, hvor religiøse forestillinger er gennemgående. I bogen især dokumenteret i Svend Holm-Nielsen »Jødiske fjendebilleder: David og Goliath«, Niels Henrik Holmqvist-Larsens »Korsfarerne og deres fjender« og Steffen Kjeldgaard-Pedersens »Træk af den religiøse propaganda i det 16. århundrede: Protestanter og katolikker«.

Fjendebilledernes sejlivethed er temaet i Peter Christensens »Opfattelsen af Islam i Vesten: En gammel fjende genopstår«, hvor den aktuelle debat om muslimske indvandrere tilsyneladende har rødder tilbage i korstogsti-

dens billede af Islam. Som Peter Christensen skriver:

»Og Islam er vel at mærke ikke en religiøs og kulturel kuriositet. Den er centralt placeret i vores bevidsthed som en alvorlig, aktuel trussel mod vores værdier og kultur. Der tales og skrives meget om »den muslimske udfordring« og om, at »Islam er på march«. Selv i Danmark synes nogle politiske partier beredt til at gøre bekæmpelsen af Islam til en mærkesag. Den muslimske flodbølge, siger de, truer med at erodere dansk kultur. Påstanden er selvfølgelig komplet latterlig medmindre det kan sandsynliggøres at bevarelsen af døgnkiosker på danske hænder er en central forudsætning for, at dansk egenart kan vedblive at eksistere. Det bemærkelsesværdige er, at Islam formår at vække så stærke følelser. Hos alle europæer fremkalder selve navnet Islam en rygmarvsreaktion i form af et sæt ubehagelige associationer til grusomhed, fanatisme, kvindeundertrykkelse og andre ting, som vi ikke bryder os om. Disse associationer er meget ældre end den aktuelle fundamentalistiske vækkelse«.

I forhold til den aktuelle debat kan det nok diskuteres, om Peter Christensen har ret i, at der i Danmark igennem lang tid har eksisteret et sådant dybtgroet fjendebillede af Islam, eller om det faktisk er et nyt. Foreløbige undersøgelser af kulturmødet mellem danskerne og fremmedarbejderne fra midten af 1960-erne synes snarere at vise, at det drejede sig om et endnu mere dybtgroet fjendebillede af »den knivstikkende, kvindeundertrykkende, snavsede, kriminelle sydlænding« »spaghettidrengen«. Man ser da også, at de danskere, som raser over de muslimske flygtninge, kombinerer disse fjendebilleder, bevidst eller ubevidst. »Muhamedanere med knive som narokriminelle« etc.

Det centrale er imidlertid, at bogen

»Fjendebilleder & fremmedhad« peger på områder, hvor der savnes historisk forskning i Danmark omkring disse emner i mødet mellem danskerne og »de fremmede«. Selv om der i de senere år er kommet udmærkede indvandrerhistoriske værker, som f.eks. Bent Blüdnikow (red), *Fremmed i Danmark. 400 års fremmedpolitik* (Odense 1987) og Bent Østergaard, *Indvandrerne i Danmarkshistorie* (1983) har der kun i begrænset omfang været fokuseret på kulturkonfrontationen, men oftest alene på det politiske niveau, f.eks. ved behandlingen af tidligere indvandrergrupper som kartoffeltyskere, jøder, roepolakker etc. En mere dybtgående forskning omkring de kulturelle aspekter i mødet mellem danskerne og »de fremmede« kunne være interessant.

I bogen er danskernes forhold dog behandlet i tre artikler. Rahbek Rasmussens »Danmark og Sverige som arvefjender: Fra svenskekrige til fodbold«, Niels Finn Christiansens »Frø af ugræs: Danmark og Tyskland i det 19. århundrede« og Christian Horsts »Tolkninger af fremmede i dag«. Oversigten over danskernes forhold til Sverige gennem tiderne er interessant ikke mindst, fordi man heri kan finde et (opløftende) eksempel på, at begrebet »arvefjender« umærkeligt smelter sammen med »broderfolket«. At »fjendebilledet« opløses og højst erstattes af et »fremmedbillede«, for selvfølgelig er svenskerne fortsat ikke som »vi« er med deres stivhed, forbud, kedsommelighed etc.: Men her er »fremmedbilledet« ikke had og aggressivt men præget af forsonlighed, skønt stadigvæk med til at afgrænse »det danske jeg«.

Endnu mere sammensat er det danske fjendebillede af tyskerne. Et folk, der har bragt Danmark både berigelse og fordærv. Set i billedet af den kultiverede tysker (Heine eller Goethe) over for den aggressive og militaristiske pre-

usser. Dette dokumenteres i Niels Finn Christiansens velskrevne artikel, der primært bygger på den politiske og kulturelle elites produktion i det 19. århundrede, men fjendebilledet af »tyskeren« er utvivlsomt dybtgroet i brede kredse i den danske befolkning, også i det 20. århundrede, hvor mange ting har medvirket til at give fjendebilledet ny næring. Som Niels Finn Christiansen slutter »Vil det nogensinde forsvinde helt?«.

I Christian Horsts artikel tages der direkte fat i den seneste snes års møde med »de fremmede« i form af fremmedarbejdere og flygtninge. I artiklen hævder Horst, at der er sket en ændring af billedet af disse fra begyndelsen af 1970-erne, hvor billedet af de fremmede var positivt. Vi havde brug for dem til de beskidte job, og til idag, hvor indvandrerne hævdes at udgøre en trussel. Denne opdeling kan synes tvivlsom, for ser man nærmere på kulturmødet i slutningen af 1960-erne ser man udtryk for den samme negativitet og de samme fordomme som i 80-erne. Det var alene Arbejdsgiverforeningen og til dels de borgerlige partier, der arbejdede for indvandring af fremmed arbejdskraft. Ikke fordi man brød sig om »de fremmede«, men fordi de kunne bruges til bestemte jobs i industrien. I modsætning til Horsts opfattelse synes fjendebilledet af de fremmede at have været (foruroligende) konstant såvel under 60ernes højkonjunktur som under krisen i 80-erne. Dette understreger også, at vi indenfor den nyere tids indvandrerhistorie savner veldokumenterede undersøgelser af udviklingsforløb med vægt på kulturmødet eller i mange tilfælde kulturkonfrontationer.

Samlet må det siges, at bogen »Fjendebilleder & Fremmedhad« er overordentlig spændende og tankevækkende læsning. At den samtidig er velskrevet, glimrende illustreret og utroligt billig

gør den egnet i mange sammenhænge, hvor kulturmødet er under debat, (så meget mere som der i forbindelse med bogen er udsendt en bånd/dias-serie om »fordomme og fjendebilleder). Vigtigst er det nok, at bogen i høj grad kan

komme til at virke inspirerende på den indvandrerhistoriske forskning, der endnu er i sin vorden, og hvor de kulturelle aspekter hidtil har haft en for tilbagetrukket plads.

De danske stationsbyer

En anmeldelse af 3 bøger fra stationsbyprojektet

Af Allan Frandsen

Niels Peter Stilling: *De nye Byer. Stationsbyernes befolkningsforhold og funktion 1840-1940*. (Selskabet for Stationsbyforskning, 1987). 579 s., 316 kr., medl. 260 kr.

»Snart sagt hver eneste danske stationsby var et produkt af en række særforhold og et samspil af ydre omstændigheder.«

Denne sætning fra bogen er essensen af Niels Peter Stillings arbejde med stationsbyernes historie, og citatet afspejler et dilemma i udforskningen af byernes historie: Ydre omstændigheder spiller sammen med lokale forhold og resultatet bliver forskellige byer, som dog har det til fælles, at de benævnes stationsbyer.

I den måde Niels Peter Stilling har valgt at anskueliggøre dette dilemma ligger såvel bogens styrke som svaghed.

På den ene side kan der, som citatet slår fast, næsten ikke opstilles fælles forklaringer på stationsbyernes historie. En række særforhold afgjorde udviklingen. På den baggrund er det en præstation, at Niels Peter Stilling overhovedet har formået at give generelle forklaringer. På den anden side drukner sammenfatningerne og generalise-

ringerne af og til i et frådende hav af detaljer, særforhold og forbehold overfor allerede dragne konklusioner.

På vej til sammenfatningerne og konklusionerne har Niels Peter Stilling rige nuanceringer som lokalhistorisk interesserede vil have megen glæde af. Og som mange historikere med hang til firkantede og alt for generelle vendinger kunne lære noget af. Gang på gang hører vi om, hvordan lokale forhold spiller ind på en bestemt stationsbys udvikling, hvordan den derved adskiller sig fra det generelle billede, og hvilke konsekvenser dette får for de videre konklusioner. På bogens side 148 kommer Niels Peter Stillings anstrengelser for at finde nuancerede forklaringer til udtryk i et skema over forudsætninger og drivkræfter i stationsbyernes udvikling. Et meget fint eksempel på, at nuancerede undersøgelser kan sammenfattes på en overskuelig facon.

Desværre holder Niels Peter Stilling ikke stilen i resten af bogen. De mange lokalhistoriske detaljer giver et flimrende billede, som ganske givet er reelt, men altså ikke specielt skarpt. Bogens 160 tabeller øger på samme måde detaljeringsgraden men næppe overblikket. Når forudsætningerne for sta-